

DESPRE CUȚITAȘELE CURBE DIN HALLSTATT-UL TÎRZIU

O categorie bine cunoscută în Hallstatt-ul tîrziu o constituie cuțitașele curbe. Ele apar frecvent în descoperirile din această epocă — mai ales în morminte — fiind răspîndite pe un spațiu vast și în diferite arii cultural-etnice. Datorită largii lor răspîndiri sînt în genere considerate ca o grupă de obiecte comună, nespecifică, fiind tratate tangențial sau numai amintite, în lucrările de specialitate¹. Cîteva descoperiri recente, precum și unele observații privind dispunerea lor în morminte — ce se dovedește specifică în anumite grupe cultural-etnice — oferă însă cîteva elemente noi, de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

În stadiul actual, descoperirile arheologice conturează un tablou destul de precis al răspîndirii cuțitașelor curbe, dar cronologic e greu de stabilit cu certitudine momentul apariției lor în fiecare regiune sau grup cultural în parte. În linii mari situația se prezintă astfel:

Pe teritoriul României, în Hallstatt-ul tîrziu, cele mai multe exemplare sînt cunoscute în grupa scitică din Transilvania². Un număr destul de mare a fost descoperit și în cimitirul de la sfîrșitul Hallstatt-ului tîrziu de la Ferigile³. Rare sînt în necropolele de factură iliră (sau puternic influențate de cultura iliră) de la Basarabi (3 exemplare)⁴ și Balta Verde⁵ unde, după opinia noastră, datează din prima jumătate a secolului VI î.e.n. Totuși, avînd în vedere cronologia generală a acestor două necropole, se poate admite, ipotetic, că unele ar putea, eventual, data încă de la sfîrșitul secolului VII î.e.n. Se cuvine menționat însă faptul că în necropolele din sudul Carpaților (Basarabi, Balta Verde, Ferigile etc.) alături de acest tip există și cuțite cu curbura dublă, caracteristicile lumii ilire. Spre sfîrșitul secolului VII î.e.n., în orice caz înainte de pătrunderea sciților în Transilvania, se poate data cuțitașul descoperit în așezarea hallstattiană fortificată de la Teleac (ce pare a se încheia odată cu venirea sciților)⁶, aceeași datare fiind posibilă și pentru cele trei exemplare (în două cazuri se păstrează doar cîte un fragment!) din necropola de la Stoicani⁷.

¹ Cf. M. Mircev, în *BIAB*, XXV, Sofia, 1962, p. 123; Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 62; Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 207—208.

² Vezi Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 34—35; V. Vasiliev, în *ActaMN*, IX, 1972, p. 75.

³ Al. Vulpe, *loc.cit.* și pl. XVIII.

⁴ Vl. Dumitrescu, *loc.cit.* și fig. 16.

⁵ D. Berciu, E. Comșa, în *Materiale*, II, 1956, p. 392—394. Pentru necropola de la Gogoșu vezi p. 456—457.

⁶ I. Berciu, Al. Popa, în *Apulum*, V, 1964, p. 76, fig. 3/4.

⁷ M. Petrescu — Dâmbovița, în *Materiale*, I, 1953, p. 174, 178, 183, 191, 194. În legătură cu cronologia de la Stoicani ne permitem o mică observație. Împărțirea mormintelor în două grupe, după asocierea inventarului, este per-

În sudul Dunării, în lumea tracică, cuțitașele curbe sînt frecvente în descoperirile de la sfîrșitul primei vîrste a fierului (Ha.D). Ele se găsesc în cunoscutele necropole tumulare de incinerare de la Ravna⁸ și Dobrina⁹, precum și în alte descoperiri¹⁰, dar o dovadă sigură a existenței lor înainte de secolul VI î.e.n. nu există. Exemplare asemănătoare sînt atestate și în cultura iliră, de exemplu la Glasinac, Vače¹¹, Donja Dolina¹², dar predominant rămîne aici tipul cu curbura dublă. Și aici limita cronologică sigură este cea a Hallstatt-ului tîrziu, dar începutul lor s-ar putea, eventual, plasa la finele Hallstatt-ului mijlociu¹³. Cîteva exemplare sînt cunoscute și în necropola de la *Halstatt*. Sînt în general mai masive, dar — și datorită numărului extrem de mic, în raport cu cel al mormintelor cercetate — existența lor, încă din Hallstatt-ul mijlociu, este puțin probabilă¹⁴. Pe teritoriul Ungariei cîteva exemplare, datînd se pare din prima jumătate a secolului VI î.e.n., sînt atestate în necropola de incinerare de la Halimba (la vest de Balaton)¹⁵. În număr mai mare apar însă în Europa centrală de abia după mijlocul secolului VI î.e.n., în cimitirele de nuanță scitică din Ungaria¹⁶ și Slovacia¹⁷. Aproximativ în aceeași perioadă (Ha.D) sînt atestate și în aria culturii lusaciene¹⁸.

O frecvență deosebită cunosc cuțitașele curbe în sudul părții europene a U.R.S.S. de-a lungul întregii epoci scitice, începînd cu a doua jumătate a secolului VII î.e.n., cînd aria lor se întinde pe un spațiu vast, începînd cu nordul Caucazului¹⁹ și cultura Ananino²⁰ și cuprinzînd întreaga zonă de la nordul Mării Negre, pînă spre cursul superior al Niprului²¹. Dar, spre deosebire de Europa centrală, cuțitașele curbe de fier sînt atestate în Europa de est și în descoperiri prescitice. Exemplare datînd din această perioadă apar atît în nordul Caucazului²², cît și la nordul Mării Negre²³. Pentru originea acestei categorii deosebit de important ni se pare însă nu atît momentul apariției primelor exemplare de fier, ci faptul că în această

fapt întemeiată. Mai puțin sigur, în orice caz discutabil, rămîne raportul lor cronologic. Ne gîndim, de pildă, la faptul că mormintele cu străchini invazate și cancelate își află o datare mai potrivită în faza I-a, adică cea mai veche și, dimpotrivă, cele cu cești cu torți supraînălțate în faza mai nouă, unde s-ar data mai potrivit și fibula Glasinac (atribuită și ea fazei mai vechi). Indiferent însă de aceste considerații, e curios faptul că toate cele nouă obiecte de fier descoperite la Solcani apar, pe baza criteriilor de datare folosite, numai în morminte din faza timpurie a necropolei și nici unul în morminte atribuite sigur fazei mai noi, deși, normal, ar trebui să fie invers.

⁸ M. Mircev, *op.cit.*, p. 97 și urm., pl. XXXII, XXXIII.

⁹ Idem, în *Izvestija-Varna*, I (XVI), 1965, p. 33 și urm., pl. X, XI.

¹⁰ V. Mikov, în *BIAB*, VI, 1930–1931 (Sofia 1932) p. 157, fig. 139.

¹¹ P. Starč, *Vače*, Ljubljana, 1955, pl. IV/12; V/3–5 etc.

¹² Z. Marić, în *Glasnik*, N.S., XIX, Sarajevo, 1964, pl. VI/5–7, XI/6–9 etc.

¹³ Z. Marić, *op.cit.*, pl. VII/5–6.

¹⁴ K. Kromer, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, II, Firenze, 1959, pl. 3/12; 12/3; 17/21; 51/5 etc.

¹⁵ I. Lengyel, în *ArchÉrt*, 86, 2, 1959, p. 169, pl. XLIII/7,8; XLIV/3 etc.

¹⁶ M. Párducz, în *ActaArchÉp*, IV, 1–4, 1954, pl. XV/16; XVII/5.

¹⁷ M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, Bratislava, 1966, pl. II/17; IV/1–3 etc.

¹⁸ Z. Pieczynski, în *Fontes Archaeologicae Posnanienses*, IV, 1953, Poznań, 1954, p. 139, fig. 51/5, 10.

¹⁹ N. M. Egorov, în *KS*, 58, 1955, p. 53 și urm.; B.V. Tihov, în *SA*, 2, 1965, p. 149, fig. 7 etc.; O. A. Artamonova-Poltavčeva, în *SA*, XIV, 1950, p. 48, fig. 19/4–7.

²⁰ A. V. Zbrueva, în *MIA*, 30, 1952, p. 62, pl. XII/7.

²¹ V. A. Ilinskaia, *Скуфы днепровского лесостепного Левобережья*, Kiev, 1968, p. 24 și urm.; V. V. Sedov, în *SA*, 2, 1969, p. 122, fig. 3/31–32.

²² E. I. Krupnov, *Древняя история северного Кавказа*, Moskova, 1960, p. 204, 286.

²³ A. I. Terenokhin, *Предскифский период на Днепровском Правобережье*, Kiev, 1961, p. 151, fig. 100/1.

zonă apar în epoca prescitică și exemplare identice din bronz. Astfel de cuțitașe, din bronz, identice, ca dimensiuni și tip cu cele de fier din mormintele scitice de mai târziu, au fost aflate în necropola de secolul VIII î.e.n. de pe râul Eşkakon din Caucazul central²⁴. O descoperire recentă le atestă însă prezența și în zona Niprului inferior, printr-un exemplar aflat într-un tumul (cimmerician?) datat în secolul VIII — începutul secolului VII î.e.n.²⁵.

După cum indică descoperirile, în aria de răspândire a cuțitașelor curbe par a se contura distinct două zone. Prima, cea vestică, cuprinde Europa centrală (inclusiv teritoriul României) unde existența acestei categorii poate fi urmărită, prin descoperiri certe, numai de la sfârșitul Hallstatt-ului mijlociu, fără însă să poată fi legată direct și sigur de forme existente anterior²⁶. În schimb, în Europa de est (Caucazul de nord și nordul Mării Negre) cuțitașele de bronz atestă existența formei încă în secolul VIII î.e.n.

Dar, pe lângă momentul apariției, deosebirea între cele două zone apare și sub raport tipologic. În centrul Europei, sub influență iliră, se răspândește curent și tipul de cuțit cu curbura dublă, atestat și în sud-vestul României, la Basarabi, Balta Verde, Ferigile etc. În estul continentului însă, forma accentuat curbă a cuțitașelor, așa cum e cunoscută încă din secolul VIII î.e.n. (prin exemplarele de bronz) se perpetuează în această regiune și de-a lungul întregii perioade scitice. Această formă se întâlnește constant și în Transilvania, în mormintele enclavei scitice pătrunsă la începutul Hallstatt-ului târziu. Tipologic, cuțitașele curbe din mormintele scitice transilvănene se leagă deci — cum era de așteptat — de cele răsăritene, larg răspândite și în grupele scitice din nordul Mării Negre²⁷. De altfel, singurul exemplar prescitic cunoscut pînă acum în Transilvania, cel de la Teleac, este mai apropiat de tipul cu curbura dublă. Se poate vorbi, în acest context, de originea răsăriteană a cuțitașelor curbe? Desigur forma este simplă, funcțională, și ea a putut apare independent, chiar cu oarecare decalaj cronologic, atât în Europa centrală cît și în estul continentului. Totuși, atunci cînd avem în vedere originea acestei categorii, nu se poate omite faptul că în Europa de est descoperirile actuale îi atestă existența cu un avans cronologic de aproape două secole.

În ceea ce privește răspîndirea cuțitașelor curbe se poate aprecia că a fost favorizată de generalizarea folosirii fierului în Hallstatt-ul târziu și de aceea nu trebuie neapărat legată — în toate zonele — de vreun anume grup cultural. În Transilvania însă, spre deosebire de restul teritoriului României, răspîndirea masivă a cuțitașelor curbe se leagă direct de prezența grupului scitic în Hallstatt-ul târziu. În sprijinul acestui fapt, ca de altfel și al scitismului grupului infiltrat, se poate aduce — pe lângă cele cunoscute — un nou argument de ordin

²⁴ N. M. Egorov, în KS, 64, 1956, p. 135–140, fig. 58/4. Pentru alte descoperiri, vezi V. I. Kozenkova, în Археолого-этнографический сборник, Grozni, 1968, p. 19 și urm.

²⁵ Visokaia Moghila, reg. Zaporojie. Informațiile le datorăm amabilității cercetătoarei E. V. Iakovenko de la Institutul de arheologie din Kiev.

²⁶ Al. Vulpe (*loc.cit*) presupune că forma cuțitașelor curbe ar putea deriva din cuțitele de luptă ale Hallstatt-ului mijlociu, curente mai ales în lumea iliră, notînd totuși faptul că cuțitele specifice lumii ilire au vârful în sus, deci curbura dublă.

²⁷ Încă I. Kovács observa că, tipologic, cuțitașele curbe din mormintele scitice transilvănene sînt mai apropiate de cele răsăritene decît de cele central-europene. Vezi *Dolgozj*, VI, 1915, p. 273.

ritual, care privește tocmai depunerea în morminte a acestei categorii. Și posibilitățile de comparație pe care le oferă, în special, grupele culturale de pe teritoriul țării noastre sînt concludente în acest sens. Să urmărim mai întîi depunerea în grupele din Oltenia. La Basarabi, de pildă, cuțitașele se găsesc numai în mormintele de luptători, adică în cele care aveau arme, dar lipsesc în restul mormintelor²⁸. Situația este identică și în necropolele de la Balta Verde și Gogoșu, unde apar de asemenea numai în morminte de luptători și bărbați²⁹. Dimpotrivă, în necropolele scitice din Transilvania, ca și în cele din nordul Mării Negre, cuțitașele curbe se întîlnesc atît în morminte de luptători, cît și în cele de femei și copii. La această primă deosebire se adaugă însă și contextul aparte în care sînt depuse în mormintele scitice. Se știe că sciții din nordul Mării Negre depuneau în morminte — în completarea inventarului funerar — și ofrandă de carne, lingă (sau peste) care era așezat și un cuțitaș curb (uneori chiar două)³⁰. Acest obicei, al depunerii ofrandei de carne cu cuțitaș curb, caracteristic în Hallstatt-ul tîrziu numai sciților, este atestat curent, cu toate variantele cunoscute (cuțitaș curb lingă ofrandă; cuțitaș curb înfipt în ofrandă; cuțitașul și ofranda depuse în strachină etc.) și în necropolele grupului scitic din Transilvania³¹. Deci, în ceea ce privește depunerea și conexarea în morminte a cuțitașelor curbe, există o deosebire netă, tranșantă, între elementul scitic (din nordul Mării Negre și Transilvania) și celelalte grupe învecinate, dar deosebite etnic și cultural (traci, iliri, grupa Hallstatt etc.), grupe în care depunerea ofrandei de carne nu este cunoscută³². Dacă pentru originea și tipologia cuțitașelor curbe descoperirile nu oferă totdeauna (și în toate zonele) indicații sigure, în schimb depunerea, respectiv conexiunea în morminte a acestor obiecte se dovedește — la o analiză mai atentă — a fi legată de o simbolistică precisă, izvorită din practici rituale specifice și caracteristice diferitelor grupe culturale. Mai ales sub acest aspect cuțitașele curbe — devenite prin răspîndirea lor masivă o categorie comună în Hallstatt-ul tîrziu — oferă un criteriu prețios pentru interpretarea contextelor arheologice în care apar.

VALENTIN VASILIEV

ÜBER DIE KRUMMEN MESSERCHEN IN DER SPÄTHALLSTATTZEIT

(Zusammenfassung)

Stark verbreitet in der Späthallstattzeit waren die krummen Messerchen. Die Funde erweisen ihr Erscheinen in Mitteleuropa (einschliesslich das Gebiet Rumäniens) erst zu Ende von HaC; doch gibt es in diesem Gebiet auch den Typ eines geschwungenen Messers (mit nach oben gerichteter Spitze), das für die illyrische

²⁸ Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, p. 207.

²⁹ D. Berciu, E. Comșa, *loc.cit.*

³⁰ V. A. Ilinskaia, *op. cit.*, p. 25, 31, 32 etc.; A. I. Puzikova, în KS, 107, 1966, p. 83; V. G. Petrenko, în MIA, 96, 1961, p. 66.

³¹ V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 73—74 și 77.

³² Mai tîrziu ofranda de carne se întîlnește pe teritoriul României în unele morminte celtice. Dar conexiunea cu cuțitașe, după cîte cunoaștem, apare din nou în epoca migrațiilor, de exemplu la goți, în special în necropolele unde și prin alte elemente se constată o puternică influență sarmatică. Se pare deci că acest obicei a fost preluat de goți din nordul Mării Negre.

Welt charakteristisch ist. Die krummen Bronzemesserchen hingegen, die im Kaukasus und nördlichen Schwarzmeergebiet gefunden wurden, beweisen, dass dieser Typ in Osteuropa bereits im 8. Jh. v.u.Z. existierte. Auch die Art ihrer Niederlegung in den Gräbern ist verschieden für diese beiden Gebiete. In den illyrischen Gruppen z.B. (Basarabi, Balta Verde aus dem Südwesten Rumäniens) erscheinen die krummen Messerchen nur in Kriegergräbern. Hingegen finden sie sich in den skythischen Gräberfeldern auch in Frauen- und Kindergräbern. Dazu kommt noch, dass in den Skythengräbern die krummen Messerchen immer zusammen mit Fleischopfern auftreten. Also gibt es einen deutlichen Unterschied zwischen dem skythischen Element (in Siebenbürgen und dem nördlichen Schwarzmeergebiet) und den Nachbarvölkern (Thraker, Illyrer, Halstattgruppe) wo der Brauch des Fleischopfers (zumindesten in der Späthallstattzeit) nicht bekannt ist. Hauptsächlich unter diesem — dem rituellen — Aspekt bieten die krummen Messerchen einen wertvollen Hinweis für die Auslegung von archäologischen Fundverbänden.